

Руслана ПОПП

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ ЖИТТЯ ДРОГОБИЧА У ПОВОЄННІ РОКИ (1944–1953)

Нові тенденції розвитку історичної науки пов'язані з подальшою регіоналізацією історичних досліджень, зростанням уваги до місцевої історії. Багато красназничих проблем, у тому числі культурно-освітнє життя Дрогобича за умов утвердження в краї сталінського режиму у повоєнні часи, потребують об'єктивного висвітлення на основі детального аналізу джерельного матеріалу.

Після завершення німецької окупації Дрогобича 6 серпня 1944 року у місті знову утверджується радянська влада. Відбудова і розвиток міста як одного з обласних центрів західноукраїнських земель був пов'язаний з його індустріалізацією, а також із суттєвими змінами у культурній сфері.

Процес становлення культурно-освітнього життя Дрогобича у повоєнні роки був надзвичайно складним і суперечливим. Він проходив в умовах повоєнної розрухи і людських втрат (за офіційними тодішніми радянськими джерелами матеріальні збитки, завдані місту за роки війни, становили 22 млн. карбованців, а населення скоротилося з 40 тис. осіб до 26 тис.), опору радянській владі національно-визвольних сил ОУН-УПА, масових репресій проти населення краю¹.

Розглядаючи культуру як дієвий засіб радянзації західноукраїнських земель радянська система мобілізувала значні матеріальні і людські ресурси на відновлення і збільшення закладів освіти і культури краю. Перед війною у Дрогобичі діяло 14 середніх та семирічних шкіл, у яких навчалося 5 тис. 311 учнів, працював 251 педагог². Восени 1944 року навчання розпочалося у дев'яти школах: 5 середніх, 4 семирічних, а також 1 залізничній. Було відкрито 3 дитячі будинки і 2 дитячі садки³. І хоча навчальні кабінети були не обладнані, не вистачало елементарного навчального приладдя, підручників, книг, більшість дітей шкільного віку української, польської та інших національностей отримали можливість навчатися. У період репатріації польського населення міста (1945–1946 рр.) повністю була закрита одна школа, виїхало майже 600 учнів⁴. У наступні роки кількість учнів у школах Дрогобича швидко зростала, що не можна сказати про мережу шкіл. У 1950 році у місті і надалі працювало 9 шкіл, але учнів було майже вдвічі більше – 4 260⁵. У Дрогобичі склалася така ситуація, якої на той час не було в жодному обласному центрі України – навчання проводилося у дві – три зміни. Певним розв'язком цієї проблеми стало відкриття 1953 р. нової школи⁶.

У березні 1945 р. у місті було взято на облік 112 неписьменних і 79 малописьменних осіб. Тому при школах міста і великих підприємствах відкривалися

гуртки, в яких тричі на тиждень навчали грамоти неписьменних і малописьменних дрогобичан. Була організована також вечірня школа для дорослих⁷.

Ще тривали воєнні дії, коли постанова уряду відновила діяльність Дрогобицького учительського інституту. Це було у листопаді 1944 року, коли РНК УРСР прийняла відповідне рішення щодо структури учительського інституту в Дрогобичі. На виконання цієї постанови видано відповідні накази Управління у справах вищої школи при РНК та Народного комісара освіти УРСР П.Г.Тичини про основне завдання поновленого навчального закладу, було встановлено план набору та визначено керівників інституту і основних підрозділів⁸.

Навчання на трьох факультетах: історичному, фізико-математичному, філологічному було розпочато наприкінці грудня 1944 – на початку січня 1945 р. Перший повоєнний набір студентів проходив з труднощами оскільки в регіоні було мало молоді з середньою освітою, і тому на трьох факультетах у цю воєнну зиму розпочали навчання лише 166 студентів (ще 84 навчалися на підготовчих курсах)⁹. У наступні роки набір студентів мав свої особливості, однак зберігалася тенденція до збільшення кількості першокурсників, розширення спеціальностей. На початку 1952/1953 н.р. у Дрогобицькому учительському інституті було вже 471 студент¹⁰. І в цьому ж році його було реорганізовано в педагогічний з 4-річним терміном навчання¹¹.

Перший випуск спеціалістів Дрогобицького Учительського інституту відбувся у лютому 1947 року. Диплом одержали 86 молодих спеціалістів, ще 117 було випущено в червні цього ж року, а всього вчительський інститут за 1947–1954 роки випустив 1 267 осіб стаціонарної форми навчання та 760 – заочної¹².

У Дрогобичі поступово розгортали діяльність і середні спеціальні навчальні заклади. Були відкриті нафтовий, електромеханічний технікуми, музичне училище, торгово-кооперативна і сільськогосподарська школи, а також ремісничє училище. На промислових підприємствах Дрогобича, що відбудовувалися та налагоджували роботу, створювалися школи фабрично-заводського навчання, які без відриву від виробництва готували фахівців необхідних робітничих професій¹³.

Статус обласного центру зумовлював організацію у місті різноманітних культосвітніх і мистецьких закладів, творчих колективів і спілок. Так, у кінці 1944 року до Дрогобича з Узбекистану (м. Ургенч) повернувся з евакуації театр¹⁴. Театри, як і інші культурно-мистецькі заклади в 1945–1947 роках одержали від уряду УРСР державні дотації, що дозволило також і місцевому театру вирішити велике коло питань, пов'язаних із забезпеченням необхідним обладнанням, ремонтом приміщення, розв'язати вузол кадрових питань. Уже в перший рік роботи у ньому побувало 70 тис. глядачів. Невеликий творчий акторський колектив театру в складі 24 осіб у 1949 році уже показував глядачам 9 постановок¹⁵. 1946 року було створено Дрогобицький заслужений прикарпатський ансамбль пісні і танцю “Верховина”, довгий час його очолював композитор і фольклорист Юліан Корчинський. Творчість цього колективу користувалася популярністю не тільки у дрогобичан, а й далеко за межами міста¹⁶. Культурно-мистецькими осередками міста у повоєнні роки були також і обласний будинок народної творчості, а також обласна філармонія, яка об'єднувала естрадну групу, бойківський ансамбль, ляльковий театр і навіть джазовий оркестр¹⁷. Крім цього, на підприємствах і в установах міста створювалися

численні самодіяльні народні колективи, які щорічно, як правило, до відзначення “важливих” радянських свят організовували звітні концерти й виступи.

У червні 1947 році при редакції газети “Радянське слово” виникло Дрогобицьке літературне об’єднання. До літературної групи входили прозаїки Степан Чорнобривець та Іван Стариков, драматург Олександр Чуча і поет Микола Кабаненко¹⁸. З квітня 1951 року до травня 1959 діяло і обласне товариство художників¹⁹.

3 червня 1946 року налагодив свою роботу Дрогобицький краєзнавчо-історичний музей, експозиція якого відображала природні багатства, флору і фауну, історію краю²⁰. У 1948 році в місті, за офіційними партійними звітами, працювало 9 клубів, 33 бібліотеки, а також 2 кінотеатри імені Кірова і “Комсомолец”²¹.

Крім певних успіхів у відновленні й розширенні мережі установ освіти та культури міста, у перші повоєнні роки виникало чимало проблем, насамперед із їх матеріально-технічним і кадровим забезпеченням. Місцева інтелігенція була мало чисельна, та й не викликала у влади політичного довір’я. Так, у кінці 1944 року в органах народної освіти Дрогобича працювало 226 осіб при потребі 258²². В учительському інституті не вистачало 5 викладачів: історії, фізики, хімії, військової та фізичної підготовки²³. Ситуація ускладнювалася з виїздом спеціалістів польської національності. Плинність працюючих досягала 60%²⁴. Усі педагогічні, мистецькі колективи міста і області поповнювалися кадрами зі східних областей України і всього Радянського Союзу, демобілізованими з армії, а також випускниками вищих навчальних закладів з усієї країни.

Основними ж мотивами керованої тоталітарним режимом міграції були саме політичні міркування. Недовіра до місцевого населення, особливо інтелігенції, стала визначальною рисою сталінської кадрової політики. У 1947 році з 47 працівників учительського інституту – викладачів, лаборантів, бухгалтерів, бібліотекарів, адміністративно-господарських працівників – лише 5 були місцевими²⁵. У кінці 1948 року з 953 представників інтелігенції міста лише 216 були західняками²⁶. І навіть незважаючи вже на повоєнні випуски педучилищ і учительського інституту, у 1953 році з 228 учителів Дрогобича місцевих було лише 34 особи²⁷.

У таємній резолюції партійного керівництва міста у березні 1949 року зазначалося, що всі, хто висувається на керівні посади в установи і організації міста, мають пройти спецперевірку. Органи НКДБ зобов’язані були подавати інформацію “про компрометуючі дані” на місцевих фахівців і навіть тих, хто надсилався до Дрогобича²⁸. Так, у такій довідці радянських спецслужб на мешканку Дрогобича Ольгу Миколаївну Гутович, яка працювала у міському відділі освіти, зазначалося: “Конкретних фактів про націоналістичну діяльність Гутович О.М. в нас немає, однак її робота в Українському комітеті дає підстави підозрювати її у зв’язках з німцями і українськими націоналістами”²⁹. Місцеві спеціалісти, навіть лояльні до радянської влади, призначалися винятково на другорядні посади. У кінці 1952/1953 н.р. лише 2 директори дрогобицьких шкіл були вихідцями із Західної України³⁰. На Пленумі Дрогобицького обкому КП(б)У, що розглядав питання про дискредитацію місцевих кадрів у західних областях України (червень 1953 р.), секретар Дрогобицького обкому КП(б)У Костюк наголошував, що “представники партійного апарату в переважній більшості орієнтувалися на кадри, які прибули з східних областей,

не помічаючи у себе чудових працівників з місцевого населення, у яких почуття патріотизму до своєї області, міста, підприємства, чи установи не менше, ніж у прибулих сюди, можливо на певний період людей з східних областей³¹. Багато присланих не хотіли зважати на місцеві особливості, зневажливо ставилися до краян, більшість з них не володіли українською мовою і не вважали за необхідне вивчати її. Головний інженер тресту “Укрнафтозаводи” Серєда на згадуваному Пленумі звертався до присутніх партійців: “Треба, щоб товариші з східних областей шанували і нашу мову і нашу гідність”. На доказ він наводить випадок, коли секретар завідувача обласного відділу освіти, місцева дівчина, на запитання військового відповіла українською мовою, на що отримала різку відповідь: “Ти бандерівка, ти ще не навчилася говорити російською мовою”³².

У звіті голови Державної екзаменаційної комісії Дрогобицького учительського інституту 1948 році зазначалося, що “набагато слабший загальний і політичний розвиток студентів, які вирости і закінчили середні школи в умовах Західної України, деякі з випускників недостатньо володіють російською мовою, використовують українську термінологію, а також роблять невірний наголос”³³.

Серед студентського контингенту навчальних закладів міста частка місцевої молоді була теж незначною, реальних підстав для збільшення її в умовах сталінського тоталітарного режиму не було. У вересні 1947 року загальна кількість студентів у Дрогобицькому учительському інституті становила 344 особи, з них лише 83 були місцеві³⁴. І якщо на початку відновлення роботи інституту були проблеми з набором, не вистачало молоді з середньою освітою, і це вирішувалося створенням різноманітних курсів з відривом і без відриву від виробництва, то у наступні роки це залежало від політичної ситуації в краї³⁵. Карні органи пильно стежили за контингентом вступників у ВНЗ та студентами. У Директиві управління у справах вищої школи від 10 жовтня 1946 року, під грифом “Секретно”, вимагалося від керівництва інституту прискорити подання відомостей “про партійний, національний, віковий склад усіх студентів”³⁶. Постійні перевірки і чистки виявляли активних учасників підпіллі ОУН-УПА, “класово ворожі елементи”, що, як правило, були дітьми заможних селян, священників, мали родинні зв’язки з членами ОУН-УПА і їх прихильниками. У доповідній військового прокурора військ МВС Дрогобицької області подаються дані про арешт “за участь в контрреволюційній націоналістичній організації ОУН та в бандах УПА” у 1947 р. 20 осіб студентської і учнівської молоді, зокрема, у Дрогобицькому нафтовому технікумі – 8 осіб, Дрогобицькій торгово-кооперативній школі – 5 осіб³⁷.

Не всі спеціалісти, що працювали у повоєнні роки у керівних структурах освіти і культури Дрогобича, а також безпосередньо у школах, інститутах, училищах і технікумах, бібліотеках та музеях інших закладах культури мали відповідну освіту і фаховий рівень. У 1945 році із 6 осіб, що обіймали керівні посади в “народній освіті”, не було спеціалістів з вищою освітою³⁸. Ситуація з освітою вчителів Дрогобича була кращою, ніж загалом по області. Так, у 1948 році з 191 педагога незакінчену вищу освіту мали 119³⁹. Однак у звітах міського відділу освіти наводяться численні приклади фахової некомпетентності освітян. Так, учителька географії семирічної школи № 10, як зазначається у звіті за 1950 рік, говорячи про дніпровські пороги, не змогла пояснити учням руху пароплавів після по-

будови Дніпрогесу, а також впливу кліматичних умов на рослинність тундри⁴⁰. Подібна ситуація була і в інших сферах освіти та культури. У грудні 1948 року в Дрогобицькому учительському інституті з 26 викладачів основного складу не було жодного з вченим званням. Лише завідувачка кафедри літератури М.Коробко мала вчений ступінь кандидата філологічних наук⁴¹. Поступово ситуація змінювалася на краще. Вже влітку 1952 року із 40 викладачів 5 були кандидатами наук, 9 склали всі екзамени кандидатського мінімуму і завершували роботу над написанням кандидатських дисертацій⁴².

Особливо негативний вплив на культурно-освітнє життя Дрогобича у повоєнні роки мав ідеологічний диктат, уніфікація до загальносоюзних зразків. В усіх освітніх і культурних установах міста утверджувалися компартійні і комсомольські організації, впроваджувалися різноманітні форми і методи ідейно-політичного виховання, що передбачало організацію різноманітних гуртків, семінарів, лекцій, доповідей, політінформацій “з актуальних політичних питань”, заохочувалося самостійне вивчення усіма працюючими творів класиків марксизму-ленінізму, вождя всіх народів “товариша Сталіна”. З 1945 року у Дрогобичі почала діяти обласна партійна школа, до навчання в якій залучалася значна частина гуманітарної інтелігенції міста. Всі ці “ідейно-політичні заходи” ретельно фіксувалися, перевірялися партійними функціонерами різних рівнів, але, як правило, більшість з них мали зовнішній ефект. Секретар міськкому Кізом у лютому 1945 року скаржився: “Коли вчителі, лікарі проводять збори, засідання вони це проводять дуже аполітично, декілька разів був на конференції вчителів і там ні словом не було згадано про націоналістів”⁴³. Постійно діючий семінар для учителів та працівників дитячих садків і дитячих будинків міста мали відвідувати 125 осіб, а реально вивчали праці класиків марксизму-ленінізму 50 освітян⁴⁴. Про так звану аполітичність “населення” свідчать і такі дані: в цьому ж році з 4 970 осіб працюючих на підприємствах лише 7% були партійними, комсомольська організація міста нараховувала 490 комсомольців, з яких 399 були зі східних областей України⁴⁵.

Для активної агітації за радянський режим широко використовував пресу і кіно, залучав представників інтелігенції. У 1947 році у Дрогобичі було створено Товариство з розповсюдження політичних та наукових знань. Переважна більшість членів товариства – це були приїжджі спеціалісти, місцева інтелігенція особливої активності не проявляла⁴⁶. У 1948 році Дрогобицький міськком подавав дані, що 300 осіб інтелігенції проводять агітаційну роботу серед селян⁴⁷. Освітню і творчу інтелігенцію активно використовували у пропагандистських заходах під час проведення виборів до Верховної Ради СРСР, Верховної Ради УРСР, місцевих рад, депутатів трудящих. Так, під час виборів 1946 року в області для трудящих області давала концерти спеціально створена бригада артистів Дрогобицької обласної філармонії⁴⁸. У січні 1946 року на передвиборчій обласній нараді вчителів міста відзначали вчительку середньої школи № 1, яка сама провела 6 занять з виборцями⁴⁹. У Дрогобичі організувалися зустрічі з відомими українськими радянськими письменниками. У лютому 1950 року до міста приїжджав Юрій Смолич, Л.Первомайський, С.Воскресенський, О.Підсуха, у квітні – Павло Тичина, В.Сосюра, М.Рильський, М.Бажан, Ю.Яновський, П.Воронько⁵⁰. Вони не тільки знайомили дрогобичан зі своєю творчістю, але й переконували в перевагах ра-

дьянського способу життя. Таку ж саму мету мала і організація екскурсій для вчителів, викладачів, студентів у великі індустріальні культурно-історичні центри Радянського Союзу. Безумовно, вони мали позитивне пізнавальне значення. Однак партійні комітети та контрольовані ними засоби масової інформації уміло використовували екскурсантів для пропагандистської роботи.

Усі ділянки культурно-освітнього життя в повоєнні роки підпадали під ідеологічний вплив. Прийняті впродовж 1946–1948 рр. ідеологічні постанови ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У з питань літератури, мистецтва, науки, які за своїм змістом були прямим порушенням цивілізованих норм і принципів у здійсненні культурної політики націлювали партійне керівництво усіх рівнів на розгортання кампанії проти “українського буржуазного націоналізму”, “схиляння перед іноземщиною”, “безродного космополітизму”. На практиці це означало упереджену оцінку і безпідставні звинувачення щодо багатьох діячів освіти, науки, культури, особливо в західних областях України. Публікації в пресі, публічні нападки на різноманітних зборах, а далі, як правило, йшли організаційні висновки, звільнення з роботи, арешти⁵¹. На партійній конференції 1946 р. у своїй доповіді секретар Дрогобицького обкому КП(б)У наголошував: “Поява націоналістичних тенденцій з боку окремих місцевих висуванців у нашому місті намічається, головним чином, з боку інтелігенції в школах, технікумах, особливо електромеханічному”⁵².

Основні напрями культурно-ідеологічної політики партії були дороговказом для партійних функціонерів усіх рівнів. У 1948 р. на Раді Дрогобицького учительського інституту “за безідейність викладання” критикували викладача літератури М.Коваленка, у 1949 р. на партзборах та на Раді “викрили і розгромили космополітів і антипатріотів” викладача літератури С.Яржемського, який “став на шлях низькопоклонства перед буржуазною розтлінною культурою Заходу і ставив російську громадську думку і російську класичну літературу в залежність від західноєвропейської”, завідувача кафедри математики М.Савроняк “за пропаганду ідеалізму”. Старшого викладача літератури Нехотящого критикували за те, що у своїх статтях “видатних попередників російської соціал-демократії Герцена і Белінського без зазріння совісті зарахував в учні Західної Європи”⁵³.

У 1950/51 н.р. був репресований В.Регей – заступник директора із заочного навчання. До кінця 1951/52 н.р. був звільнений з роботи доцент І.Романченко, який, як зазначалося у звіті про роботу інституту за цей навчальний рік, “перебував в минулому на окупованій території, проводив антирадянську діяльність і допускав у лекціях прояви буржуазного націоналізму”. У квітні 1952 р. з аналогічних мотивів були звільнені з роботи кандидати наук П.З.Козік та М.Д.Коробко⁵⁴.

В умовах жорстокого ідеологічного контролю, перебудовувалися музейні експозиції, регламентувався репертуар театрів й інших мистецьких колективів⁵⁵. Тому в цей час багато чого було поза правдивою творчістю і мистецтвом. Як правило, виручала класика. Великим успіхом користувалися такі вистави дрогобицького театру, як “Мартин Боруля”, “Украдене щастя”. В 1948 р. творчий колектив філармонії вперше спробував познайомити дрогобичан бодай у концертному виконанні з оперним мистецтвом постановками опер П.Чайковського “Євгеній Онєгін” і Дж. Верді “Травіата”⁵⁶. Урізноманітнювали культурне життя Дрогобича гастролі театрів усього тодішнього Радянського Союзу. Так, улітку 1950 р. ставили

вистави Калузького обласного драматичного театру, Львівського театру опери та балету, Київського республіканського театру ляльок⁵⁷. У травні 1950 р. з успіхом відбулися концерти Державної заслуженої академічної капели УРСР “Думка”, народного артиста СРСР Д.Бадридзе⁵⁸.

Отже, поновлення в повоєнні роки радянської системи в краї, в тому числі і в Дрогобичі привело до суперечливих тенденцій у житті міста. З одного боку, влада здійснила низку заходів щодо відновлення і розширення мережі культурно-освітніх і мистецьких установ, з іншого – сталінський режим, як і в довоєнні роки, централізував усі культурні засоби, звів духовні процеси в єдине русло, контролюване і кероване комуністичною партією. За загальноприйнятим у Радянському Союзі стандартом відбулася повна уніфікація системи шкільної освіти, вищої школи і середніх навчальних закладів, видавництва, театральних і художніх установ, преси. Тотальний контроль, ідеологічний диктат, репресивні акції суттєво збіднили культурний розвиток Дрогобича.

-
- ¹ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф.П. 5002. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 1.
- ² Там само. – Спр. 21. – Арк. 21.
- ³ Там само. – Спр. 51. – Арк. 33.
- ⁴ Там само. – Арк. 12.
- ⁵ *Пастух Р.* Дрогобич у прізвищах, датах, подіях і фактах. – Дрогобич, 2002. – С. 81.
- ⁶ ДАЛО. – Ф.П. 5002. – Оп. 1. – Спр. 151. – Арк. 19.
- ⁷ Там само. – Спр. 51. – Арк. 12.
- ⁸ Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка. – Дрогобич–Львів, 2001. – С. 21.
- ⁹ ДАЛО. – Ф.П. 5001. – Оп. 2. – Спр. 88. – Арк. 20.
- ¹⁰ Там само. – Ф.Р. 2018. – Оп. 1. – Спр. 83. – Арк. 14–15.
- ¹¹ Там само. – С. 25.
- ¹² Дрогобицький державний педагогічний університет... – С. 32.
- ¹³ ДАЛО. – Ф.П. 5002. – Оп. 1. – Спр. 152. – Арк. 124.
- ¹⁴ *Шалата М.Й.* Дрогобич: Нарис-путівник. – Львів, 1986. – С. 54.
- ¹⁵ ДАЛО. – Ф.П. 5002. – Оп. 1. – Спр. 240. – Арк. 38.
- ¹⁶ *Шалата М.Й.* Дрогобич: Нарис-путівник. – С. 59.
- ¹⁷ Радянське слово. – 1946. – 11 березня.
- ¹⁸ *Шалата М.Й.* Дрогобич: Нарис-путівник. – С. 55.
- ¹⁹ *Пастух Р.* Дрогобич у прізвищах, датах, подіях і фактах. – С. 81.
- ²⁰ Радянське слово. – 1946. – 9 червня.
- ²¹ ДАЛО. – Ф.П. 5002. – Оп. 1. – Спр. 152. – Арк. 123.
- ²² Там само. – Спр. 18. – Арк. 2.
- ²³ Там само. – Ф.П. 5001. – Оп. 2. – Спр. 88. – Арк. 1.
- ²⁴ Там само. – Ф.П. 5002. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 12.
- ²⁵ Там само. – Ф.Р. 2018. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 39.
- ²⁶ Там само. – Спр. 176. – Арк. 36.
- ²⁷ Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. – Т. 1. – 1939–1953. – С. 687.
- ²⁸ ДАЛО. – Ф.П. 5002. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 69.
- ²⁹ Там само. – Спр. 120. – Арк. 16.
- ³⁰ Культурне життя в Україні... – С. 687.
- ³¹ Там само.
- ³² Там само. – С. 689.

- ³³ Там само. – Ф.Р. 2018. – Оп. 15. – Спр. 15. – Арк. 1.
- ³⁴ Там само. – Ф.П. 5002. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 12.
- ³⁵ Там само. – Ф.Р. 2018. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 74.
- ³⁶ Там само. – Оп. 3. – Спр. 3. – Арк. 226.
- ³⁷ Культурне життя в Україні... – С. 373.
- ³⁸ Там само. – Ф.П. 5002. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 12.
- ³⁹ Там само. – Спр. 152. – Арк. 132.
- ⁴⁰ Там само. – Спр. 239. – Арк. 15.
- ⁴¹ Там само. – Спр. 176. – Арк. 20.
- ⁴² Дрогобицький державний педагогічний університет... – С. 35.
- ⁴³ ДАЛО. – Ф.П. 5002. – Оп. 1. – Спр. 152. – Арк. 9.
- ⁴⁴ Радянське слово. – 1946. – 10 лютого.
- ⁴⁵ ДАЛО. – Ф.П. 5002. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 4.
- ⁴⁶ Там само. – Спр. 152. – Арк. 121.
- ⁴⁷ Там само. – Арк. 122.
- ⁴⁸ Радянське слово. – 1946. – 11 березня.
- ⁴⁹ Там само. – 6 січня.
- ⁵⁰ Там само. – 1950. – 25 лютого; 1950. – 5 квітня.
- ⁵¹ Луцький О. Передмова / Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. – Т. 1. – 1939–1953. – С. 21–22.
- ⁵² ДАЛО. – Ф.П. 5002. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 37.
- ⁵³ Там само. – Ф. 2018 сч. – Оп. 3. – Спр. 3. – Арк. 19–21.
- ⁵⁴ Дрогобицький державний педагогічний університет... – С. 35.
- ⁵⁵ Радянське слово. – 1950. – 10 січня.
- ⁵⁶ Там само. – 1950. – 21 березня.
- ⁵⁷ Шалата М.Й. Дрогобич: Нарис-путівник. – С. 56.
- ⁵⁸ Радянське слово. – 1950. – 21 січня.